

Асоян Емма Шаваршівна

Доктор філософії з державного управління, доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин ННІ управління, економіки та природокористування

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

<https://orcid.org/0000-0003-2664-5838>

e-mail: asoian.em@gmail.com

ХРИСТИЯНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ: ПОСТЛІБЕРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ПАТРИКА ДЕНІНА

Резюме

У статті представлена системна рефлексія засад та ключових принципів християнської демократії П. Деніна як постліберального проекту взаєморозвитку держави і суспільства, що має прийти на зміну застарілому ліберальному порядку. Стверджується, що саме внутрішні проблеми ліберальної постсучасності є тригером постліберального дискурсу. Принципи лібералізму, доведені до максимуму, стали, як не парадоксально, причиною його занепаду. Автономізація індивіда, відмова від традиційних цінностей та моральності, ринковий універсалізм тощо — усе це призвело до деструктивних наслідків для демократії. Зокрема, моральний релятивізм через тяжіння до ціннісної нейтральності призвів до втрати загальних орієнтирів етосу.

На думку ученого, демократія не може продовжуватися без повернення до локальних спільнот і відбудови міцних соціальних зв'язків. Соціальна солідарність, що формується на основі культурних традицій, релігії та сім'ї — коректний вектор розвитку. Християнська демократія П. Деніна — це постліберальний проект, що тяжіє не тільки до релігії, але й ґрунтовної соціальної етики. Соціально-політичний устрій має бути переосмислено на засадах «змішаної конституції», в межах якої загальне благо є конституюючою детермінантою, і політична воля громадян разом із політичною владою мають керуватися у власній повсякденності цим пріоритетом.

Рекомендації П. Деніна стосуються охорони здоров'я, ЗМІ, виборчого процесу, сім'ї, міського планування тощо. Автор висловлює переконання, що перед обличчям «банкрутства» лібералізму, принаймні в його американській формі, християни повинні взяти на себе ініціативу та вдихнути нове життя в американське суспільство. Подальший вектор досліджень може бути спрямований у бік компаративного аналізу американського та європейського постлібералізму, пошуку ідеологічних відмінностей та подібностей.

Ключові слова: постлібералізм; лібералізм; демократія; мораль; загальне благо; змішана конституція.

Вступ

Криза ліберального порядку набирає обертів: проблеми нерівності, незадовільного функціонування демократичних інститутів, неналежного представництва інтересів громадян тощо викликають хвилю незадоволення у суспільстві, з одного боку, а з іншого, — породжують жваві дискусії в академічних колах, націлені на аналіз викликів та розробку альтернативних шляхів розвитку демократії у XXI столітті. У такому соціально-політичному контексті починає формуватися постліберальна теорія демократії, представлена широким колом апологетів, насамперед, у США. Одним із фундаторів і активним розробником цього теоретичного підходу є П. Денін, який пропонує власну альтернативу ліберальній демократії — християнсько-демократичний проєкт.

Ураховуючи той факт, що постліберальна теорія демократії відносно «молодий» науковий напрям, досліджень спрямованих на метааналіз як у вітчизняній, так і у зарубіжній політичній думці на даний момент бракує. Наявні окремі дослідження критичного змісту, зокрема, теоретичні напрацювання С. Борга, С. Коудела, Б. Фронена, які щоправда не сконцентровані виключно на аналізі постліберальної позиції П. Деніна, а переважно дають негативну оцінку постліберальній теорії демократії як такої. Відтак, християнсько-демократичний проєкт американського ученого потребує ґрунтовного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні змісту та принципів положень християнсько-демократичної програми П. Деніна, чинників кризи лібералізму, що спричинили розвиток постліберального напрямку демократії загалом та теоретичного проєкту П. Деніна зокрема.

Методи дослідження

Методологічною основою дослідження стали системний, структурно-функціональний та порівняльний методи. Так, системний метод став у нагоді у процесі комплексної рефлексії наукових ідей П. Деніна. Структурно-функціональний був застосований під час деталізації фундаментальних

елементів концепції американського дослідника. Порівняльний метод дозволив спів ставити і виявити особливості ліберальної та постліберальної демократії.

Результати дослідження

Політолог П. Денін не займається теологією, хоча його наукові пошуки спираються на інтелектуальну спадщину Т. Аквінського. Він цікавиться західною політичною думкою, її розвитком з часів давніх греків. У есе, опублікованому в 2018 році, яке одразу викликало неоднозначну реакцію, «Чому лібералізм зазнав невдачі» П. Денін наголосив на перевазі класичної думки в гарантуванні цінностей, таких дорогих американській демократії в наш час [1]. Класична думка, загалом кажучи, посилається на греко-римську спадщину, доповнену християнським синтезом та гуманізмом епохи Відродження. Ця думка, зазначає П. Денін, більше не є частиною освіти американських еліт, які відмовилися від гуманітарних наук на користь практичної та наукової підготовки, позбавленої передумов, запозичених з класичного гуманізму. Навіть професори гуманітарних наук, замість того, щоб захищати гідність своїх знань, відмовилися від них, аж до того, що працюють разом з пошуковцями з наукових галузей над розпалюванням того, що П. Денін називає антикультурою, яка зводить людей до безкорінних особистостей, відірваних від часу та простору, уявлених як чиста субстанція без тіла, оживлена своєю волею та бажаннями. Ця ліберальна антикультура, далека від просування особливостей та різноманітності людського світу, попри панівну риторику, прагне натомість до створення дедалі більших, більш охоплюючих людських груп, де переважатимуть стандартизовані людські типи та культурні моделі [1, с. 80].

У своїй роботі П. Денін засуджує глухі кути, до яких привів сучасний лібералізм, що почав формуватися з XVII століття, перетворивши Сполучені Штати на величезну імперську республіку, де федеральний уряд виправдовує своє бюрократичне зростання необмеженим захистом як громадянських, так і економічних свобод. Ця роздроблена Республіка, розділена між новими аристократіями, що зациклюються на своїх правах та перевазі, та зневаженим, злиденим та дезорієнтованим народом, поєднала «масивні апарати сучасної держави, економіки, освітньої системи, науки та технологій», щоб зробити американців «дедалі більш відокремленими, автономними», повними своєї ізольованої особистості, наділеної правами та визначеної своєю свободою, хоча й «тривожними, безсилимими, боязкими та самотніми» [1, с. 16].

За словами П. Деніна, лібералізм підірвав класичне поняття свободи, яке довго вважалося «станом самовладання, що запобігає тиранії як у місті, так і в індивідуальній душі» [1, с. 23]. Свобода тоді передбачала навчання через «набуття дисципліни та самообмеження своїх бажань»,

а також прищеплення через відповідні соціальні та політичні механізми чеснот, необхідних для розвитку мистецтва самоврядування. Віддаючи перевагу розглядати суспільство як штучну конструкцію, яку можна відтворити за допомогою уявних експериментів, лібералізм відкидає це надмірно вимогливе уявлення про свободу, замінюючи його мінімалістичним баченням, близьким до того, що стародавні називали «ліцензією» — тобто здатністю діяти, споживати, володіти та бути собою без перешкод, щоб задовольнити бажання, що вирують у кожній людині.

Кілька ліберальних філософів, таких як Дж. Локк, який слідував за Т. Гоббсом, постулювали, що суспільство виникло з уявного вакууму, який називають природним станом, у якому індивіди без зв'язків, без історії, не довіряючи один одному або байдужі до інших, об'єднуються з раціональної необхідності, щоб уникнути війн і насильства, в які нібито вироджується природна свобода [2; 3]. Саме створення репресивної держави, завданням якої є контроль над надмірностями свободи, сприяє порядку, де співіснують індивіди, що прагнуть різноманітного задоволення, стримувані зовнішнім принципом — страхом покарання.

Тепер ліберальний порядок, стверджує П. Денін, послуговуючись думками буде побудований шляхом підкорення природи, за сприяння прогресу науки і техніки. Одомашнення природи поставить її на службу ненаситним свободам, які знайдуть у зручностях і винаходах технологій багато нових джерел задоволення та розваг. Оскільки індивіди замикаються в собі, втрачають усвідомлення своєї родової спадщини та поглинаються споживанням товарів, вироблених технологічно розвиненою економікою, держава продовжує зростати та розширювати свій контроль над суспільством. Вона регулює надмірності свободи та відновлює шкоду, яку вони завдають, через систему, що базується на добробуті, щедрі на послуги, що витісняють сім'ї, церкви та місцеві громади з їхніх основних ролей. Навіть приватний сектор допомагатиме державі в цьому завданні, створюючи бюрократію з функцією страхування, яка звільняє людей від відповідальності за їхній вибір.

Таким чином, для П. Деніна індивідуалізм та етатизм йдуть пліч-о-пліч. Ліберальна держава навіть бере на себе зобов'язання розширити сферу ринку, «зокрема, розширюючи сферу торгівлі, виробництва та мобільності» [1, с. 50]. Так само, як вона прагне зруйнувати бар'єри для обміну, навіть ціною підриву зв'язків солідарності та традицій, що формували тканину суспільства, вона атакує саму культуру, обтяжену упередженнями, нормами, творами та уявленнями, що обмежують індивідуальне «я». Ліберальна держава прагне звільнити індивіда від кайданів, нав'язаних йому життям у суспільстві. Порушуючи всі проміжні зобов'язання перед сім'єю, асоціаціями, громадами та церквами, вона звеличує безумовну

відданість атомізованих індивідів, які в цьому відношенні стають новою Церквою, що утвердилася як охоронець наживчих та експресивних пристрастей, нібито гармонізованих у межах ліберального порядку.

У аналізованій нами роботі П. Денін ставить під сумнів одну з основ Американської республіки: відому теорію фракцій Дж. Медісона, викладену у «Федералісті». Дж. Медісон стверджував, що краще жити у величезній республіці, ніж у малих демократіях, які, на його думку, підпадають під тиранію фракцій — груп більшості чи меншин, що віддані захисту своїх сектантських інтересів [4]. Такі фракції, безумовно, продовжуватимуть існувати у величезній державі, хоча їхня здатність завдавати шкоди буде протидіяти двом механізмам: політичному представництву, яке забезпечить націю всеохоплюючою політичною елітою, здатною протистояти тиску народу та «розпізнавати справжні загальні інтереси країни»; та федералізму, який розширює межі держави та множить кількість і різноманітність фракцій, які, роблячи це, контролюватимуть і стримуватимуть одна одну.

Для Дж. Медісона головною метою уряду є захист «різноманітності людських здібностей», перенаправляючи амбіції проти себе через розподіл влади, щоб гарантувати розширення торгівлі та «корисних мистецтв і наук» [4]. Однак ця технологічна концепція влади передбачає певну форму громадянської байдужості та ізоляції в приватне життя, що поєднується з нездатністю громадян консультуватися та спілкуватися один з одним. Уся ця система, стверджує П. Денін, підтримує «психологічну дистанцію» між громадянами до такої міри, що люди, не маючи впливу на своїх лідерів, відступають у приватну діяльність, тоді як найамбітніші виходять на федеральну політичну арену. Інший федераліст, А. Гамільтон, навіть відстоював нову федеральну державу, яка, на його думку, приваблюватиме амбітних людей, захоплених прагненням національної величі на службі в торгівлі, фінансах та війні [5]. Звідси випливає необхідність надати американському Конгресу практично необмежені повноваження, щоб сприяти як економічному зростанню країни, так і розширенню індивідуальних свобод за рахунок місцевої та державної автономії.

П. Денін повертається до кількох тем, які вже досліджувалися у книзі «Зміна режиму» [6], опублікованій у 2023 році, з тією різницею, що він формулює лінію думки, орієнтовану на політичні зміни. Після представлення своїх діагностичних елементів, з якими можна погодитися чи ні, П. Денін окреслює «постліберальне» майбутнє для Сполучених Штатів, яке вимагає радикальної трансформації американського режиму. Він пояснює свої наміри у вступі: «Коротко кажучи, потрібна зміна режиму — мирне, але енергійне повалення правлячого, корумпованого та корумпуючого ліберального класу та створення постліберального порядку, який зберіг би існуючі політичні форми, за умови, що принципово інший етос визначає ці

інституції та персонал, який обіймає ключові посади та роботи». Оскільки політичний порядок поверхово залишається незмінним, заміна прогресивної еліти при владі режимом, спрямованим на спільне благо через «змішану конституцію», становитиме справжню зміну режиму» [1, с. xiv].

Постлібералізм, який відстоює П. Денін, прямо не захищає нелібералізм. Насправді він критикує американський лібералізм, захоплений ідеологією безмежного прогресу, за те, що сам став неліберальним, тобто джерелом тиранії. Для цього, на думку політолога, трансформація американського режиму вимагає спочатку визначення чіткої нової доктрини, щоб краще протидіяти ліберальній ерозії комунальних та релігійних основ американської демократії, яка, як зазначав А. де Токвіль, вже знайшла захист від радикального індивідуалізму [7]. Тому метою П. Деніна є сприяння «консолідованій опозиції» лібералізму, що закріплюється в Сполучених Штатах, шляхом повторного відкриття форм консерватизму, що виникли на початку модернізму. Ця оновлена доктрина носить назву «консерватизм спільного блага», який бере свої витоки від Арістотеля, Полібія та Т. Аквінського, а також — Е. Берка. і Б. Дізраелі, додаючи деякі запозичення у Н. Макіавеллі.

З самого початку своєї роботи П. Денін зображує американські ліберальні еліти та визначає їхній консерватизм щодо спільного блага, протиставляючи його двом формам лібералізму — класичному та прогресивному, а також марксизму. Вибір назви «Наша громадянська холодна війна» для першої частини його есе задає тон його аргументації. Невтішний портрет еліт порівнює два типи, які поділяють смак до влади та схильні відокремлюватися від народу, якого він звинувачує у піддаванні популістському обуренню та електоральній ірраціональності, ідеальною ілюстрацією чого, на думку цих еліт, є голосування за Brexit або Д. Трампа. З одного боку, ми визнаємо управлінський клас, а з іншого — меритократичний клас, що переважає в університетах, коледжах та ЗМІ, обтяжений дипломами, і тепер відстоює пригноблені ідентичності. Обидва прагнули звільнитися від традиційних гарантій, які довго обмежували індивідуальний вибір та керували формуванням еліт, особливо в американських коледжах, де ці гарантії зникли, замінені простими мережами соціального захисту. Там, пише П. Денін, студентів готують до життя в умовах інтенсивного споживання в гомогенізованому середовищі [1, с. 8]. Сформовані цим досвідом, ці еліти поступово дистанціюються від людей, яких вони вважають відсталими, небажаними та залишеними історією. Що ще гірше, ці еліти, які черпають своє почуття переваги з кваліфікації, набутої завдяки праці та освіті, вважатимуть, що «залишені можуть звинувачувати лише себе». Коротше кажучи, розрив між цими елітами та народом завершений, їхні відносини тепер регулюються недовірою, презирством, байдужістю та гнівом.

Без жодних сумнівів управлінський клас, таким чином, вітатиме заміну старого робітничого класу, що складається зі «старожилів», дешевою робочою силою іммігрантів. Цей управлінський клас вирізняється своєю здатністю відриватися від будь-якого коріння в певному місці, історії чи культурі, розриваючи всі міжпоколінні зв'язки та всі зв'язки з робітничим класом, який загалом плекає ці зв'язки. Не дивно, що управлінський клас прийме ідеологію, яка розглядає природні чи соціальні обмеження як джерела несправедливості чи неефективності, які можна усунути шляхом лібералізації факторів виробництва: товарів, капіталу та праці.

Так само меритократичні еліти ізолюють себе від людей, прагнучи перевиховати їх або звести до категорії ізгоїв чи зловмисних бунтівників, дотримуючись воєнної логіки «друг/ворог». Вони переважно дотримуються того, що П. Денін називає прогресивним лібералізмом, принципи якого були викладені Дж. С. Міллем у його утилітарній філософії. Ця філософія відкидає ідею про те, що здійснення політичної влади може бути виправдане в ім'я прагнення до об'єктивних стандартів справедливості, права та добра. Влада, за Дж. С. Міллем, знаходить своє виправдання лише в бажанні запобігти шкоді іншим, незалежно від того, чи відчувається вона, чи сприймається. За мислителем, дії на благо інших не дають достатніх підстав для обмеження їхньої свободи, оскільки ця свобода лежить в основі незалежності особистості, яка є «за правом абсолютною» [8]. Тільки якщо є докази того, що дія особистості може завдати шкоди іншим, її можна обмежити або заборонити. Наслідком такого способу мислення є те, що будь-яке колективне обмеження індивідуальних бажань в ім'я звички, традиції чи загальноприйнятої порядності може бути оскаржене, якщо стверджувати, що індивідуальний вибір, який порушує встановлений порядок, нікому не шкодить.

Дж. С. Мілль, стверджує П. Денін, прагне звільнити особистість з лещат суспільства, щоб вона могла відчувати різноманітні способи життя як «прогресивна істота». Утилітаризм Дж. С. Мілля також призводить до відмови від об'єктивного визначення добра філософією та теологією на користь емпіричних досліджень соціальних наук, спрямованих на виявлення реальної чи сприйнятої шкоди, яку суспільство завдає особистості, від якої вона повинна бути звільнена. Саме над цим сьогодні прагнула б зосередитись значна частина соціальних наук і навіть філософії, мобілізована для очищення суспільства від усіх упереджень, дискримінації та виключень, таких як расизм і сексизм [1, с. 50].

Ці два типи еліти, безумовно, не поділяють однакових ідеалів. Управлінська еліта ближча до класичного лібералізму Дж. Локка, який прославляє мінімальну державу як гаранта економічної свободи, а продуктивну працю як джерело монетизованої власності. Меритократична еліта,

яка переймає прогресивний лібералізм Дж. С. Мілля, проте, на думку П. Деніна, може об'єднатися з іншою. Поява «прокинутого капіталізму» свідчить про це, оскільки великі американські транснаціональні корпорації прийняли принципи радикального індивідуалізму, антикультури та революційного демонтажу бар'єрів для вираження людського «я», аж до заперечення реальності людського тіла. Таким чином, ці дві еліти утворюють широку партію, яка, на думку П. Деніна, бореться з консерватизмом.

П. Денін окреслює «програму» для досягнення змішаної конституції. Він перераховує кілька заходів, які можуть сприяти соціальному змішуванню та тіснішим зв'язкам між класами. Він пропонує збільшити кількість представників у Палаті представників з 435 до 1000, щоб зменшити розмір виборчих округів та наблизити обраних посадовців до їхніх виборців. Сполучені Штати могли б наслідувати приклад Німеччини у представництві професій та соціальних «станів» між державою та окремою особою, зокрема через трудові ради з рівним представництвом, які залучають працівників до управління. Він навіть вважає, що робочі місця та послуги, які зараз зосереджені у Вашингтоні, округ Колумбія, де американська еліта живе в ізоляції, можна було б перерозподілити по всій країні, зокрема в міста, що занепадають. Зробити військову службу обов'язковою також було б ще одним способом об'єднати молодих американців з різним походженням в ім'я нації.

Як навчальні майданчики для еліт, американські коледжі та університети повинні знову опинитися в центрі уваги громадськості, стверджує П. Денін. Субсидії федерального уряду повинні сприяти справжньому соціально-економічному різноманіттю, а не етносексуальному різноманіттю, яке відстоюють прогресивні ліві, а також повинні заохочувати децентралізацію університетських пропозицій шляхом відкриття кампусів у віддалених районах. Студентам слід пропонувати стипендії та інші фінансові стимули, щоб заохотити їх до кар'єри у сфері фінансів, права, консалтингу та державної служби — часто менш оплачуваної — за межами великих міських центрів, а не до кар'єри, зумовленої грошима [1, с. 175]. П. Денін вважає, що інтелектуальна криза, що охопила Сполучені Штати, пояснюється, серед іншого, явищем, яке деякі називають «перевиробництвом еліт» — формуванням надлишку надмірно кваліфікованих, але часто недопрацьованих випускників, обтяжених боргами та образами [1, с. 176]. Спокушені «гностичними» доктринами, що поширюються в університетах, які переоцінюють інтелектуальну працю на шкоду ручній праці, занадто багато молодих людей нехтують кар'єрою, яка була б корисною для суспільства. Ось чому університетська освіта повинна відігравати меншу роль, надаючи перевагу коледжам, професійно-технічним училищам та стажуванням, пропонуючи громадянську освіту студентам, які навчаються

за технічними програмами, та вимагаючи від майбутніх студентів університетів проходження мінімальної практичної підготовки.

В економічному плані П. Денін виступає за економіку, орієнтовану на виробника, а не на споживача, що відродить вітчизняну промисловість, але з обережністю щодо створення приватних монополій, що є частим побуюванням популістських протестних рухів в американській історії. Держава має бути навіть краще захищена від впливу великих корпорацій. Дискурс про вільне підприємництво, стверджує дослідник, насамперед сприяв інтересам олігархічного правлячого класу, тому «твердження макіавеллівського безладу має бути спрямоване або на запобігання зловживанню фінансовою владою, або на ліквідацію цих інституцій» [1, с. 178].

Рекомендації П. Деніна стосуються охорони здоров'я, ЗМІ, виборчого процесу, сім'ї, міського планування тощо. Автор висловлює переконання, що перед обличчям «банкрутства» лібералізму, принаймні в його американській формі, християни повинні взяти на себе ініціативу та вдихнути нове життя в американське суспільство, а також надати його інституціям зовсім інший напрям. Тому виклик для американців сьогодні полягає в тому, щоб досягти того, що Християнсько-демократичні партії в Європі намагалися зробити після Другої світової війни, виправити помилки, допущені лівими та правими свого часу. Завдання є значним, оскільки, на думку П. Деніна, воно полягає в перетворенні олігархів на чолі Сполучених Штатів на «аристократів», які, якими б щедро не були обдаровані талантами, все одно відчували б борг перед найскромнішими. Але все це не станеться лише завдяки добрій волі, визнає учений. Це вимагатиме «сили загрози, що виходить від народу» [1, с. 185]. Що саме він має на увазі під цією народною силою залишається нечітким.

Ця програма християнської демократії американського зразка також вимагатиме інтелектуального оновлення, яке переосмислить те, що лібералізм прагнув розділити. Тут П. Денін спирається на філософа П. Манента, для якого ліберальна демократія вирізняється «організацією розділень», тенденцією розділяти сфери людської реальності, щоб гарантувати свободи та їх просування [9]. Серед цих розділень ми визнаємо поділ праці, або розділення між професіями, розділення влади, розділення між Церквою та державою, між суспільством та державою, між фактом та цінністю, між наукою та життям тощо. П. Денін вважає за необхідне «подолати» ці розділення через те, що він називає інтеграцією. Таким чином, культ меритократії, до якого веде нестримний лібералізм, що відокремлює особисті заслуги від рівності, може поступитися місцем більш солідарному баченню соціальних зв'язків, що знаходить своє натхнення в домодерній спадщині, сформованій християнською етикою милосердя, яка практикувалася в її найперших громадах. Таким чином, кожна людина сприймала б

свої таланти як дари, які слід розвивати на благо інших, а не як приватну власність.

Насправді, чи то йдеться про боротьбу з ендемічним расизмом у Сполучених Штатах, чи про розгляд ідеї прогресу та ідеї нації, чи про реінтеграцію релігії в суспільне життя, П. Денін намагається показати, що квітуче місто не може ґрунтуватися на байдужості, яку пропагує лібералізм між співгромадянами, між класами, а також щодо релігійних переконань, або навіть щодо будь-якого добра, починаючи із спільного блага, надто невовимого для «замінних» істот, якими стали окремі особи під егідою ліберального прогресу, тобто нескінченно взаємозамінних та замінюваних. Звертаючись до есе кардинала Ж. Данієлу «Молитва, політична проблема» [10], П. Денін підсумовує свої думки так: «Свобода віросповідання», «свобода освіти», «вільний ринок», «система стримувань і противаг» тощо не можуть замінити благочестя, істину, справедливий добробут і справедливе правління» [1, с. 231]. Політика загального блага робить фундаментальні блага існування доступними для простих людей, не відволікаючи їх через розбіжності, які, на думку автора, вичерпали природне середовище та моральну основу, успадковану лібералізмом, хоча він не може створити їх сам [1, с. 237].

Висновки

Аналіз ідей П. Деніна, представлений у статті, дозволяє резюмувати, що саме внутрішні проблеми ліберальної постсучасності є тригером постліберального дискурсу. Принципи лібералізму, доведені до максимуму, стали, як не парадоксально, причиною його занепаду. Автономізація індивіда, відмова від традиційних цінностей та моральності, ринковий універсалізм тощо — усе це призвело до деструктивних наслідків для демократії. Моральний релятивізм через тяжіння до ціннісної нейтральності призвів до втрати загальних орієнтирів етосу. На думку ученого, демократія не може продовжуватися без повернення до локальних спільнот і відбудови міцних соціальних зв'язків. Соціальна солідарність, що формується на основі культурних традицій, релігії та сім'ї — коректний вектор розвитку. Християнська демократія П. Деніна — це постліберальний проєкт, що тяжіє не тільки до релігії, але й ґрунтовної соціальної етики. Соціально-політичний устрій має бути переосмислено на засадах «змішаної конституції», в межах якої загальне благо є конституюючою детермінантою, і політична воля громадян разом із політичною владою мають керуватися у власній повсякденності цим пріоритетом. Подальший вектор досліджень може бути спрямований у бік компаративного аналізу американського та європейського постлібералізму, пошуку ідеологічних відмінностей та подібностей.

Список послань

1. Deneen, P. Why liberalism failed. New Haven: Yale University Press, 2018.
2. Locke, J. (1689). Second Treatise of Government. London: Awnsham Churchill.
3. Hobbes, T. Leviathan: Or the matter, forme, and power of a commonwealth ecclesiasticall and civil, 1951.
4. Madison, J. The Federalist No. 10. In A. Hamilton, J. Madison, & J. Jay, The Federalist Papers (C. R. Kesler, Ed.). Signet Classics, 2005.
5. Hamilton, A. The federalist papers. Dutton/Signet, 2012.
6. Deneen, P. Regime change: Toward a postliberal future. Sentinel, 2023.
7. Tocqueville, A. de. Democracy in America (H. C. Mansfield & D. Winthrop, Trans.). University of Chicago Press, 2000.
8. Mill J. S. On Liberty. John W. Parker and Son, 1859.
9. Manent, P. Le regard politique. Entretiens avec Bénédicte Delorme-Montini Paris, Flammarion, coll. Essais, sciences humaines, 2010.
10. Daniélou J. L'Oraison, problème politique. Ed. du Cerf. Paris, 2012.

References

1. Deneen, P. (2018). Why liberalism failed. New Haven: Yale University Press.
2. Locke, J. (1689). Second Treatise of Government. London: Awnsham Churchill.
3. Hobbes, T. (1951). Leviathan: Or the matter, forme, and power of a commonwealth ecclesiasticall and civil.
4. Madison, J. (2005). The Federalist No. 10. In A. Hamilton, J. Madison, & J. Jay, The Federalist Papers (C. R. Kesler, Ed.). Signet Classics.
5. Hamilton, A. (2012). The federalist papers. Dutton/Signet.
6. Deneen, P. J. (2023). Regime change: Toward a postliberal future. Sentinel.
7. Tocqueville, A. de. (2000). Democracy in America (H. C. Mansfield & D. Winthrop, Trans.). University of Chicago Press.
8. Mill, J. S. (1859). On Liberty. John W. Parker and Son.
9. Manent, P. (2010). Le regard politique. Entretiens avec Bénédicte Delorme-Montini. Paris, Flammarion, coll. Essais, sciences humaines.
10. Daniélou, J. (2012). L'Oraison, problème politique. Ed. du Cerf. Paris.

Emma Asoian

Doctor of Philosophy in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management and International Economic Relations of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Environmental Management,

V. I. Vernadsky Taurida National University

<https://orcid.org/0000-0003-2664-5838>

e-mail: asoian.em@gmail.com

CHRISTIAN DEMOCRACY: PATRICK DENEEN'S POSTLIBERAL PROJECT

Abstract

The article presents a systematic reflection of the foundations and key principles of Christian democracy by P. Deneen as a postliberal project of mutual development of the state and society, which should replace the outdated liberal order. It is argued that it is the internal problems of liberal postmodernity that are the trigger of the postliberal discourse. The principles of liberalism, brought to the maximum, have become, paradoxically, the cause of its decline. Autonomization of the individual, rejection of traditional values and morality, market universalism, etc. — all this has led to destructive consequences for democracy. Moral relativism, due to the tendency towards value neutrality, has led to the loss of general guidelines of ethos.

According to the scientist, democracy cannot continue without a return to local communities and the rebuilding of strong social ties. Social solidarity, formed on the basis of cultural traditions, religion and family, is the correct vector of development. P. Deneen's Christian democracy is a post-liberal project that gravitates not only to religion, but also to sound social ethics. The socio-political system should be rethought on the basis of a "mixed constitution", within which the common good is a constitutive determinant, and the political will of citizens together with political power should be guided by this priority in their own everyday life. P. Deneen's recommendations concern healthcare, the media, the electoral process, the family, urban planning, etc.

The author expresses the conviction that in the face of the "bankruptcy" of liberalism, at least in its American form, Christians should take the initiative and

breathe new life into American society. Further research can be directed towards a comparative analysis of American and European postliberalism, searching for ideological differences and similarities.

Keywords: postliberalism; liberalism; democracy; morality; common good; mixed constitution.

Надійшла до редакції/ Received: 27.03.2026

Прорецензовано/ Revised: 15.04.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.05.2026